

—≡ Ս Ի Ո Ն ≡—

ԻԳ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1950

≡ ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ ≡

ԹԻՒ 12

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՆԿԱՐԱԶԱՐԴՈՒՄԸ

ՀԱՅՈՑ Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱԽՈՐԻԶ ԵԿԵՂԵՑԻՒՆ

Ի ՍՈՒՐԲ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ

Իոյոր անոնք, օտար կամ հայ, որոնք ուխտի կուգան Երուսաղէմ, իրենց երկրպագութիւնը բերելու Քրիստոնէական աշխարհի նուիրական սրբավայրին, Սուրբ Յարութեան Մայր Տաճարին, մասնաւոր ուշադրութեամբ և հիացումով կը կենան դիտելու Հայոց Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցին, նոյն այդ Տաճարին մէջ:

Ամբողջական, ուշադրաւ մասնաւորաբար իր ոճի միութեամբը, ան իր նմանը չունի բովանդակ սրբավայրին մէջ: Ոճը թէև ուժման, յօրինուածքը սակայն հայկական է, համաձայն օտար և տոհմային հնադէտներու վկայութեան:

Մեր ազգային աւանդութեան համաձայն, Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ երբ այցելած է Երուսաղէմ, ձգնած է Գիւտ Խաչի մէջ, այդ իսկ պատճառաւ իր անուանը վերանուիրած են հայերը այս եկեղեցին, զոր Եւրոպացիները Ս. Հեղինէ կը կոչեն՝ և որ սակայն նախապէս Ս. Խաչ կը կոչուէր:

Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցիին առաջին կառուցումը Հայոց կը վերագրուի, վասնզի համաձայն արդի ծանօթ հնադէտներուն, եկեղեցին զոյւլթիւն ունեցած է նախ քան Խաչակիրները. յետոյ թէ Հեղինէի և թէ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ անուններուն կապուած աւանդութիւնները մասամբ փաստեր կարելի է նկատել այս իրողութեան: Աւելին՝ Ս. Տեղեաց հնաբանութեան արդի մեծագոյն հեղինակութիւններէն՝ Հ. Վէնսան, իր Նոր Երուսաղէմը տիտղոսուած գըլխաւոր աշխատութեանը մէջ, մանրամասն քննութենէ մը վերջ, կուգայ այն եզրակացութեան թէ Խաչակիրները չէ որ կառուցած են զայն սկզբնապէս, այլ վերանորոգած միայն:

Եթէ Խաչակիրներէն չի զար եկեղեցւոյն յօրինուածքը, ամենամեծ հա-

ւանականութեամբ զայն Հայոց պէտք է վերագրել: Եւ այս անոր համար, վասնզի Ս. Յարութեան բովանդակ Տաճարը, թէ Կոստանդինոսի շինել տուածը և թէ յետոյ զայն իր աւերակներէն վերականգնող Մոսեսդոսինը, Հռովմէական պապիլիքայի ոճով եղած է. Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցին իր յօրինուածքով դուրս կը մնայ այս ոճէն, նոյնիսկ հակադիր յօրինուածք ունի վերոյիշեալին հետ:

Յետոյ Խաչակիրներէն առաջ և անոնց օրով, ինչպէս նաև արաբական և թրքական տիրապետութեանց շրջանին՝ Հայոց սեպհականութիւն է ճանչցուեր Եկեղեցին, որ կուգայ փաստելու թէ շատ հաւանօրէն նախապէս ալ Հայոց ձեռքով պէտք է կանգնուած ըլլար ան:

Հակառակ իր դարերու հնութեան և քայքայումին, արուեստի ճաշակ ունեցող բոլոր այցելուները խոր տպաւորութեամբ միշտ դիտած են զայն, հրմայուած մատուռի ճարտարապետական զիծերուն էական համեմատութիւններէն, և կառուցուածքին հնադրոշմ ներդաշնակութենէն: Անհրաժեշտ էր փըրկել, վերարժեցնել այս գեղեցկութիւնը, ենթարկելով զայն վերանորոգումի:

Ի զին բազմապիսի դժուարութեանց, որ Ս. Տեղեաց մէջ հասարակաց սեպհականութիւն եղող սրբավայրերու նորոգութիւն կամ փոփոխութիւն մը ընելու պարագաներէն կը ծագի, Ս. Աթոռոյ Միաբանութիւնը տարիներ առաջ յաջողեցաւ ստանալ պետական վարչութենէն վերանորոգման անհրաժեշտ արտօնութիւնը, և իր պիւտճէն տրամադրել հարկ եղած վարկերը:

Տասը տարիներ առաջ վերանորոգումը եղած ու վերջացած էր արդէն: Եկեղեցին ամբողջապէս սալարկուեցաւ սրբատաշ մարմարով, վար առնուեցան որմերուն բոլոր դժբախտ ծեփերը, և երեւան եկաւ Եկեղեցիին քարեղէն մասը իր բովանդակ շքեղութեամբ:

Դասերուն փայտեայ հինցած բազրիկները փոխանակուեցան հայկական զծագրութեամբ պրոնզէ բազրիկներով: Քանդուեցան նոյնպէս փայտաքանդակ խաչկալները և եկեղեցւոյ երկու կողակներուն մէջտեղ շինուեցան հայկական կաթողիկէի ոճով և զունաւոր մարմարէ սիւներով երկու խորանի նոր խաչկալներ: Այս կերպով Հայոց Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցին կը յայտնուէր իր հայկական ճարտարապետութեան հարազատ գեղեցկութեամբը:

Կը մնար իր դարաւոր ոճին մէջ վերականգնուած Հայոց այս սեպհականութիւնը զարդարել մեր արուեստին իրական ձայնը, խորհուրդը ստեղծող նկարներով, որոնք սրբատաշ այդ տաճարի ներքին ոգեղէն հանդերձանքը պիտի կազմէին: Այդ բախտաւոր նկարիչը կրցաւ ըլլալ տաղանդաշատ և ծանօթ ճարտարապետ և յայտնի արուեստագէտը Պ. Մարտիրոս Ալթունեան, շրջանաւարտ Փարիզի Գեղարուեստական վարժարանէն:

1944 ին Հանգուցեալ Տ. Կիւրեղ Պատրիարքը Պէյրութէն Ս. Աթոռ կը հրաւիրէր Պ. Մ. Ալթունեանը, ստանձնելու համար եկեղեցական նկարներու պատրաստութեան այս գործը: Պ. Մ. Ալթունեան նախանձախնդիր ազգային իրաւանց և արժէքներու, անձամբ երուսաղէմ կուգար, տեղւոյն համեմատ ուսումնասիրելու գործը: Համաձայն Ս. Պատրիարք Հօր և նկարիչին միջև կնքուած պայմանագրին, Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցիին համար պիտի պատրաստուէին քսան եկեղեցական պատկերներ, որոնցմէ հինգ հատը մեծադիր՝ շուրջ 12 քա-

ռակուսի մեթր տարածութեամբ, Գծուելիք նկարները պարտ էին ըլլալ ինքնատիպ յօրինումներ, կրօնական և ազգային նկարազիրներու միաւորումներով, որոնց պիտի խառնուէին բիւզանդա-հայկական ոճի տարրեր, ներդաշնակ եկեղեցւոյ յօրինումին և մթնոլորտին:

Կամքէ անկախ պատճառներով, նկարներու պատրաստութեան այս գործը պայմանազրուած ժամանակամիջոցին կարելի չեղաւ աւարտել: Ներկերու և պատառի ուշացումը, Պաղեստինի աղէտը, և տակաւին ուրիշ չնախատեսուած միջամտումներ, պատճառներ եղան գործին երկարաձգման: Ուրախ ենք սակայն կարենալ յայտնելու թէ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ համար գծուելիք պատկերները երկու ամիսներ առաջ արդէն վերջացած և ընկուզեայ գեղարուեստական շրջանակներու մէջ ազուցուած և օծուած, կը դարձարեն Հայոց սեպհականութիւնը եզոզ յիշեալ եկեղեցիին պատերը, վերածելով սրբավայրը ազգային արուեստի և խորհուրդի հրաշալիքի մը:

Եթէ արուեստները ամէն բանէ աւելի կրօնական են, ինչպէս իրենց ծագման այնպէս ալ իրենց գերազոյն արտայայտմանը մէջ. եթէ արուեստը սկիզբէն ի վեր անհրաժեշտ է եղած կրօնքին համար, և փոխադարձաբար, մին ինքզինքը թանձրացնելու իր ոգեկանութեան մէջ, միւսը առաջինին ծոցը միայն գտնել կարենալու այն միակ խորքը՝ որ իր զոյութեան հարցն ու իրաւունքն է միանգամայն: Այսպէս ուրեմն արուեստը կրօնքին մէջ ծնած կը միտի վերստին դէպի կրօնքը, աւելի ճիշդ կը ձգտի ինքը կրօն դառնալու:

Ահա թէ ինչու համար նկարիչ Պ. Մ. Ալթունեանի եկեղեցական այս պատկերները իրենց կալքերուն վրայ գետեղուած, կը դադրին կարծես կրօնական պատկերներ ըլլալէ, և կը դառնան պաշկերմերու կրօնը, որոնք ներծուումը ազգային նկարազիրներու և ոճի ինքնուրոյն տարրերու և գեղեցկութեանց, կը ստեղծեն մթնոլորտ մը՝ որ աստուածութիւնը ընդունելու համար սրբագործուած է այլեւս...

Այս բոլորը չնորհիւ կրօնի և արուեստի երջանիկ եղբայրացումին, աւելին՝ զանոնք անգամ մը ևս իրարու հաշտ ընել կարենալու հրաշքին, արուեստագէտի վրձինով միայն պայմանաւոր:

Ուրախ ենք հոս ըսելու թէ այդ տաղանդաւոր արուեստագէտը եղաւ Պ. Մ. Ալթունեան: Յարգ. Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի մատուռը իր յօրինումովն ու աւանդութեամբ կը միտէր ըլլալու տփզոյն նմոյշը Հայ Արուեստի: Յետ այսու, չնորհիւ տաղանդաշատ նկարիչ և յայտնի ճարտարապետ Պ. Մ. Ալթունեանի յօրինած նկարներուն, Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի մատուռը մեր արուեստին մէջ հայացած և մեր հաւատքին մէջ ոգեղինացած միայն մեզի կը պատկանի, իբրև պատկերը Հայ Հոգիին: